

НАШ ЈЕЗИК

ЛП св. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти

др Марта Бјелетић, др Ана Голубовић, др Рајна Драгићевић, др Александра Марковић, др Александар Милановић, др Милица Радовић Тешић, др Стана Ристић, др Марина Спасојевић, др Срето Танасић, др Данко Шипка

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Birograf comp d.o.o., Атанасија Пуље 22, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н. с. књ. 1, (1949/50)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/33–1941; 1949/50– (Београд : Birograf comp). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига ЛП

Св. 1 (2021)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Реконструкција самогласника у критичком издању Његошевог спјева
Шћейан Мали (хетеровокалски дифтонзи)
(РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ) 1–31
- Узвик или ономатопеја: карактеристике и функције
(ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ) 33–43
- Симетрија антонимске везе придева српског језика у тесту контроли-
саних асоцијација (МИЛЕНА М. ЈАКИЋ ШИМШИЋ) 45–61
- Емоционално-експресивни глаголи у српском језику (лексичко-
семантичка анализа) (АНА В. МИЛЕНКОВИЋ) 63–80

П р и л о г

- Лексема *йогода* у српском језику (ДРАГАНА М. РАТКОВИЋ) 81–91

Б и б л и о г р а ф и ј а

- Наш језик: bibliografia personalis* (I–VIII стара серија; I–LI нова серија)
(ВЛАДИМИР Б. ЖИВАНОВИЋ) 93–101

П р и к а з и

- Зборник радова *Нови њрилози српском њравојису*
(СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ) 103–107
- Милош Окука, *На њуџевима сѣандардизације српског језика*
и усвајања Вуковог језика и њравојиса (АНА З. МАЦАНОВИЋ) 108–112
- Срето З. Танасић, *Прилози синѣакси српског језика*
(ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ) 113–119
- Никола Рамић, *Дијалекаѣиска ријеч* (ТАЊА Ј. ТАНАСКОВИЋ) 120–128
- Зборник *Маѣице српске за филологију и лингвистѣику LXIII*
(НАТАША М. МИЛАНОВ) 129–132

**Одлука Одбора за стандардизацију српског
језика**

Закон о родној равноправности је закон против српског језика 133–136

In memoriam

Милорад Радовановић (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 137–141

Радмила Жугић (ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ) 143–146

Уређивачка политика 147–156

Упутство за припрему рукописа за штампу 157–164

УДК 811.163.41'367.625
811.163.41'37

Оригинални научни рад
Примљено 20. априла 2021. г.
Прихваћено 10. јуна 2021. г.

АНА В. МИЛЕНКОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА)

У раду се анализирају глаголске сублексема којима се означавају различити облици испољавања емоција. У питању су тзв. емоционално-експресивни глаголи, који описују четири типа емоционалне експресије – *ћелесну*, *вербалну*, *физиолошку* и *фацијалну*. Истраживање је рађено на корпусу од 168 глаголских сублексема, а семантичка класификација заснована је на параметрима: типа емоционалне експресије и емоционалне валенце (позитивна, неутрална и негативна). Анализа језичке грађе показала је да се највећим бројем емоционално-експресивних глагола означавају *ћелесна* и *вербална* манифестација емоција које имају негативну емоционалну валенцу, тј. да човек, најчешће, испољава емоције које припадају емоционалном домену *шуге*, *сйраха* и *љушње*.

Кључне речи: емоције, манифестација емоција, емоционално-експресивни глаголи, емоционална валенца, типови емоционалне експресије.

1. Увод

Разумевање психичке и комуникативне природе човека у основи је разумевања односа између *емоција* и *језика*. Човек је суштински, и пре свега, комуникативно биће, а кључну улогу у остваривању комуникацијске улоге има *језик*. Језик повезује психичку природу човека (унутрашњи свет мисли и емоција) и његову комуникативну природу, ону која различитим средствима успоставља однос са окружењем.

* ana.milenkovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-9/2021-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Једна од функција језика јесте *именовање* емоција. Емоционална денотација је, по мишљењу многих истакнутих лингвиста и психолингвиста, оно што чини *срж емоционалног значења* речи (уп. Вјежбицка 1972; 1992; Фер–Расел 1984; Ортони и др. 1987; Шавер и др. 1987; Шаховски 1987; Бабенко 1989; Апресјан 1995; Кевечеш 1990; 2000 и др.). Речи и изрази којима се у српском језику означавају појмови и релације у вези са људским емоцијама чине тзв. *емоционалну лексику*. Најсложенију семантичку структуру имају *емоционални глаголи* – речи којима се означавају емоционални односи и процеси, емоционална експресија и шира емоционална ситуација (в. Миленковић 2017).

2. ОПШТА КЛАСИФИКАЦИЈА ЕМОЦИОНАЛНИХ ГЛАГОЛА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

2.1. Истраживање семантичких карактеристика глагола којима се означавају различити типови емоционалне експресије део је шире лексичко-семантичке анализе емоционалних глагола у српском језику.

2.2. Наша претходна истраживања (в. Миленковић 2015; 2017) показала су да се глаголи којима се означавају различити појмови и релације који припадају домену људских емоција могу класификовати на основу одређених критеријума. Начелно, сви емоционални глаголи могу се поделити на *йраве* емоционалне глаголе и емоционално-*ексйресивне* глаголе. Правим емоционалним глаголима означавају се емоције и емоционални односи и процеси различитих емоционалних квалитета, док се емоционално-*ексйресивним* глаголима означавају различити облици испољавања емоција.

2.3. Даља подела заснована је на два кључна критеријума – одређивању *йримарног* глаголског значења и одређивању *доживљавача* емоције. У зависности од тога да ли се емоционално значење реализује као примарно или секундарно, разликујемо *йримарно*-емоционалне (нпр. *волејџи*, *мрзејџи*, *йуговајџи*, *йлашијџи*, *храбријџи* и др.) и *секундарно*-емоционалне глаголе (нпр. *кидајџи*, *кијејџи*, *венујџи*, *йалијџи*, *хладијџи* и др.).¹ Ако се у обзир узме и статус актаната у емоционалном догађају, сви емоционални глаголи могу се поделити на оне који означавају узрочно-последичан емоционални процес (емоционално-*активни* глаголи) и оне који означавају емоционално стање субјекта (емоционално-*йасивни* глаголи). Код емоционално-*активних* глагола објекатски референт је онај који доживљава емоцију (нпр. Мара *бодри Петра*), док је код емоционално-*йасивних* глагола

¹ Секундарне емоционалне семантичке реализације глагола који примарно не означавају емоције.

субјекат доживљавач (нпр. Мара *чезне* за Петром) (према Миленковић 2017).

3. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. Предмет нашег истраживања у овом раду јесу емоционално-експресивни глаголи, тачније глаголске сублексе² (према Поповић 2003: 208) којима се означавају различити типови емоционалне експресије.

3.2. Истраживање има за циљ да представи семантичку класификацију глаголских сублексема са емоционално-експресивним значењем (у наставку емоционално-експресивни глаголи), која би била заснована на два кључна параметра: типу емоционалне експресије (телесна, вербална, физиолошка и фацијална) и емоционалној валенци (позитивна, неутрална и негативна).

3.3. У основи свих емоционално-експресивних глагола, без обзира на тип манифестације, налази се емоција одређене емоционалне валенце. Дата емоција мора бити узрокована одређеним стимулусом, због чега процес емоционалне експресије има следећу структуру:

ИЗАЗИВАЧ (СТИМУЛУС) → ЕМОЦИЈА → ЕМОЦИОНАЛНА ЕКСПРЕСИЈА

Дати процес можемо осликати једним примером. Емоционално-пасивним глаголом *беснећи* означавамо унутрашње емоционално стање субјекта-доживљавача (Мара *бесни* = у њој кипти *бес*, осећа *бес*). Међутим, истим глаголом може се означити *јонашање* субјекта, тј. *испољавање* беса, љутње, незадовољства (Мара *бесни* = помахнитала је *од беса*, руши све *од беса*). Ипак, треба имати у виду да значење *испољити емоцију* имплицира значење *имати емоцију*, и даље, *изазвати емоцију*. Глаголом *беснећи* се, првенствено, означава специфичан тип понашања (специфично за осећање *беса*), међутим, да би се дато понашање остварило, оно је подстакнуто присуством осећања *беса*, које је, одређеним чиниоцем (спољашњим или унутрашњим стимулусом) изазвано. Емоционална експресија условљена је постојањем одређене емоције, која је њен иницијатор (подстрекач).

² Разликовање лексема као јединице лексичког система са свим својим значењима (нереализована) и лексема у једном од својих значења (реализована) термилошки је решено коришћењем дистинкција типа: *лексема:реч*, *лексема:алолекса*, *лексема:сублексема*, *лексема:семантичка реализација* и др. (уп. Гортан-Премк 1997; Поповић 2003; Драгићевић 2007 и др.). У нашем раду одлучили смо се за дистинкцију лексема:сублексема (према Поповић 2003).

4. ТЕОРИСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Анализа лексичког означавања емоција, као примарно психолошког феномена, захтева шири, интердисциплинарни оквир. Због тога ће истраживачки приступ у нашем раду бити заснован на лингвистичким и психолингвистичким критеријумима.

4.1. Лингвистичка природа нашег истраживања утемељена је у семантичкој анализи лексичко-семантичке групе емоционалних глагола у српском језику. Досадашње анализе синтаксичких и семантичких особености датих глагола засноване су на ширем теоријском приступу лексичкој семантици по којем глаголска семантика може одредити морфосинтаксичку реализацију његових аргумената (в. Васиљев 1981; Левин 1993³; Крофт 1993; Левин–Рапапорт-Ховав 2005 и др.). Дата истраживања показала су да су у питању глаголи који најчешће имају два аргумента, којима се додељују семантичке улоге *доживљавача* и *стимулуса-изазивача*. Два основна типа емоционалних глагола разликују се по томе да ли се семантичка улога *доживљавача* додељује субјекту или објекту реченичног предиката. Дата подела важна је за разумевање односа између *активних* и *пасивних* емоција које се глаголима означавају. Пасивне емоције представљају прототипична стања (уп. Кликовац 2006: 130–139), док су активне емоције оне код којих акција једног ентитета узрокује реакцију другог, променом његовог емоционалног статуса. Такође, када је у питању предмет лингвистичке анализе, посебно истичемо истраживања глагола *психичке делатности* руског филолога и лингвисте Л. М. Васиљева, која су показала да се глаголске лексеме не могу анализирати а да се у обзир не узму предикати, синтагме, фразеологизми и изрази у којима се дати глаголи појављују. Разлог томе лежи у чињеници да сложеност глаголског садржаја, разноврсност граматичких категорија, као и облик и богатство парадигматских и синтагматских веза у које глаголи ступају представљају најважније карактеристике глаголске лексике (Васиљев 1981: 37–38).

4.2. Психолингвистичка природа нашег истраживања огледа се у чињеници да се глаголска лексика којом се означавају емоције може класификовати према припадности појмовном домену једне од четири примарне емоције (*радоси*, *шуга*, *сйрах* и *љуиња*). Дискусија

³ У питању је лексичко-пројекционистички модел за организовање глагола у семантичке класе на основу њиховог примарног значења и синтаксичке структуре аргумената (према Миливојевић Н. 2017).

о постојању примарних⁴ емоција део је шире теоријске дебате о пореклу и природи емоција уопште, која се може сместити у четири теоријске перспективе. Прве две припадају тзв. биолошком контексту – *теорија биолошке еволуције* према којој емоције представљају адаптивни одговор организма на спољашње промене (уп. Дарвин 1872/1965; Шевалије-Скољников 1973; Екман 1973; 1999; Изард 1977; Плучик 1980; Шавер и др. 1987; Ле Ду 1996 и др.) и њој сродна *теорија телесних промена* према којој емоције представљају реакцију на телесне промене које се дешавају при перцепцији одређених догађаја (Џејмс 1884; Фрајда 1986; Хохман 1966; Левенсон 1992; Лерд–Бреслер 1990 и др.). Друге две теоријске перспективе припадају тзв. психолошком контексту – *когнитивистичке теорије* према којима се емоције јављају након процене догађаја као пожељног или непожељног (Арнолд 1960; Зајонц 1980; Ле Ду 1996; Роузман 1991; Шерер 1987; 1998; 1999 и др.) и *теорије друштвеног конструктивизма* према којима су емоције културни продукти засновани на друштвеним правилима (Аверил 1980; 1985; Оутли 1993 и др.).

Будући да се емоције начелно могу поделити на пријатне и непријатне, емоционална лексика се такође може поделити на ону којом се такве емоције означавају. Емоционални квалитет који је лексички описан у наставку рада означимо термином *емоционална валенца*. Говорићемо о лексички која има позитивну или негативну емоционалну валенцу, а не о лексички која означава позитивне или негативне емоције (према Миливојевић З. 2007: 35). Емоционално-експресивне глаголе дефинисаћемо имајући у виду њихово место на континууму емоционалности, који обухвата две крајности – позитивну и негативну, а између којих се налази простор неутралне емоционалне валенце.

5. КОРПУС ИСТРАЖИВАЊА

Језичка грађа обухвата 168 глаголских сублексема којима се означавају различити облици емоционалне експресије, а ексцерпирани су из *Речника српскохрватског народног и књижевног језика САНУ (РСАНУ)*⁵ и *Речника српскохрватског књижевног језика Матице српске I–VI (РМС)*: *беснећи*, *бодрити се*, *букити*, *буњити се*, *вређати*, *гложити се*, *гневити се*, *гороядити се*, *грдити*, *грисити се*,

⁴ Независно од тога да ли је њихова утемељеност биолошка, психолошка или когнитивна, највећи број психолога слаже се у томе да су *радоси*, *тужа*, *сћраха* и *љубиња* најбољи представници тзв. примарних емоција (в. Џејмс 1884; Ортони–Гарнер 1990; Екман 1999; Принц 2004; Соломон 2008; Миливојевић З. 2007 и др.).

⁵ Ексцерпирани су глаголи из 21 објављеног тома (I–XXI).

грмеџи, додворавати се, додворити се, дражиџи се, дрхџаџи, дуваџи, дуриџи се, дусаџи се, жалиџи, жалиџи се, заваџиџи, задиркиваџи, задиркиваџи се, зажалиџи се, закукаџи, замахниџаџи, замераџи, замериџи, замразиџи, зайлакаџи, зайлакаџи се, зайомагаџи, засмејаваџи се, засмејаџи се, зайџуџиџи, зблануџи се, избеснеџи се, избукџаџи се, изгалиџи се, издираџи се, изјадаџи, изјадаџи се, изљубиџи, изљубиџи се, изљубиџи се, искалиџи, искалиџи се, исмеваџи, исмеваџи се, исџлакаџи, исџлакаџи се, исџраскаџи, исџраскаџи се, исџџуџиџи, исџџуџиџи се, јадаџи, јадаџи се, јадиковаџи, јадоваџи, јадоваџи се, кориџи, кориџи се, кудиџи, кудиџи се, љубиџи, љубиџи се, мазџи, мазџи се, мамџи, мамџи се, махниџаџи, миловаџи, миловаџи се, мразиџи се, најеџиџи се, накосџрешиџи се, намргодиџи се, намриџиџи се, најлакаџи се, нароџуџиџи се, насмејаџи се, начудиџи се, негодоваџи, неџиџи се, озариџи се, окајаваџи, окајаџи, омаловажаваџи, омаловаџиџи, оџлакаџи, оџлакиваџи, осмехиваџи се, осмехнуџи се, охوليџи се, џеџкаџи, џеџкаџи се, џлакаџи, џлануџи, џобеснеџи, џожалиџи, џожалиџи се, џокајаџи се, џокуџиџи се, џољубиџи, џољубиџи се, џомамџи се, џомамљиваџи се, џомахниџаџи, џоџлакаџи, џосрамиџи, џоџмуриџи се, џоџџуџиџи се, џраснуџи, џргавиџи се, џрекориџи, џренеразиџи се, џробеснеџи, џровоџираџи, џроџлакаџи, џроџлакаџи се, џроџџуџиџи, џрочудиџи се, џоваџи, разбеснеџи се, разгневиџи се, разгориџадиџи се, разјариџи се, разједиџи се, разљубиџи се, расџалиџи се, расџлакаџи се, расџомамџи се, расџомамљиваџи се, расрдиџи се, рогобаџиџи се, ругаџи се, смејаџи се, смркнуџи се, снебиваџи се, снебиџи се, снуџдиџи се, сџраснуџи, срамоџиџи, срдиџи се, џреџериџи, џресџи се, џресџи се, џрнуџи, удвараџи се, узбеснеџи, узбеснеџи се, узврџољиџи се, узгориџадиџи се, уздрхџаџи, умљиваџи се, усковиџилаџи се, ускомеџаџи се, усџлахириџи се, усџомамџи се, усџаласаџи се, усџрнуџи, усџручаваџи се, хвалиџи и хвалиџи се.

6. Тип емоционалне експресије као критеријум класификације ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИХ ГЛАГОЛА

6.1. *Телесна експресија*. Најзаступљенији емоционално-експресивни глаголи у нашој језичкој грађи јесу они којима се означава *џелесна* емоционална експресија. Она подразумева специфично телесно понашање, гестикалацију, покрете, држање тела (усправно или погнуто) и, уопште, свеукупан телесни став човека који одређену емоцију испољава. Интерпретација телесне експресије, из перспективе онога који је перципира, је пре свега *визуелна*, због чега је неоп-

ходно разумевање већег броја различитих, међусобно повезаних телесних сигнала. Пратећа компонента телесне емоционалне експресије је, најчешће, вербално изражавање. Глаголске сублексе којима су означене специфичне телесне манифестације емоција разликују се по томе што дата експресија може бити манифестација унутрашњег стања субјекта (телесна експресија – *из себе*) или се њоме дато унутрашње стање може усмерити на другога (телесна експресија – *ка другоме*). Иако говоримо о телесној емоционалној експресији, треба напоменути да вербална компонента прожима како њу, тако и остале типове емоционалне експресије, не као доминантна већ као пратећа компонента.

Највећи број глагола телесне емоционалне експресије означава испољавање емоције *доживљавача*, комбинацијом гестикулације и различитих телесних покрета.

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ
телесна експресија
<i>беснеїи, дусаїи се, накосїрешиїи се, рогобаїиїи се, снебиваїи се, їреїерїиїи, снуждиїи се</i> и др.
Пјевала је, скакала, бјеснила по кући! (Ђор. С. 11, 285). Дичи се дјелом као паун перјем (Кап. 1, 290). Вита почео да се дуса и издире на све редом око себе (Ђорђ. Кон. 1, 134). Искривили су се људи, накострешили, мумлају и рофћу под густим ткањем мрака и живота (Ђур. 1, 98).

Табела 1

Од укупног броја глагола којима се означава телесна емоционална експресија издвојили смо један пример у којем се, само на основу ширег контекста, препознаје да је у питању глагол којим се означава емоција са позитивном валенцом, иако дати глагол (*беснеїи*), у нашем језичком осећају, обично има негативну емоционалну валенцу (уп. Пјевала је, скакала, *бјеснила* по кући! (Ђор. С. 11, 285)). Неутралну емоционалну валенцу има 12 глагола (*їреїерїиїи, узврїољїиїи се, ускомешаїи се, усхиїиїи се* и др.), док је највећи број оних глагола којима се, типично, означавају емоције које имају негативну емоционалну валенцу (*гневиїи се, їлануїи, разјариїи се* и др.). На

основу добијених језичких података закључујемо да *човек*, типично, *ићелесно испољава емоције са негативном емоционалном валенцом*.

6.2. *Вербална експресија*. Другу групу представљају глаголи тзв. *вербалне емоционалне експресије*, којима се означава конкретна говорно-језичка манифестација емоције. За разлику од телесне експресије, коју реципијент визуелно доживљава, перципирање вербалне емоционалне експресије је, пре свега, аудитивно. Вербална експресија може бити манифестација унутрашњег емоционалног стања субјекта (вербална експресија – *из себе*) или се њоме одређена емоција може усмеравати на другога (вербална експресија – *ка другоме*).

6.2.1. Вербална експресија – *из себе*. Датим глаголима означена је манифестација унутрашњег емоционалног стања субјекта-*доживљавача*. У питању су глаголи код којих је доминантно значење: специфично вербално понашање, у основи којег стоји емоција одређене емоционалне валенце.

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ
вербална експресија – <i>из себе</i>
<i>жалићии се, закукаћии, јадоваћии, испраскаћии се и др.</i>
Жали му се Лазар на крвника (НП Драгов. Ђ., 21). Вратила се у собу, ту пала на кревет — и закукала, зајаукала, као што нигда још није (Берт. 1, 59). Ко си? Шта јадујеш за мртвацем тим? (Змај 1, 145). Али кад се испраскао и кад се ослободио притиска страха који га је напуштао у виду гнева, одмах се очајничком снагом дао на посао (Андрић 7, 36).

Табела 2

У нашој језичкој грађи препознали смо само два глагола којима је означена емоција са позитивном емоционалном валенцом: *засмејаваћии се* и *засмејајии се*, због чега претпостављамо да се датим глаголима означава, пре свега, вербално испољавање емоција које припадају доменима *ићуге, сћираха* и *љуићње*. Добијени подаци указују на то да *човек*, типично, *вербално испољава емоције са негативном емоционалном валенцом*.

6.2.2. Вербална експресија – *ка другоме*. Други тип глагола вербалне експресије јесу они којима се означава процес у којем субјекат вербализује своје емоције које су у вези са одређеним објектом или процес у којем субјекат својим понашањем, у датом објекту, изазива одређену емоционалну реакцију. Дати глаголи могу се поделити на два типа, у зависности од тога да ли се њима означава процес изазивања емоција са позитивном или негативном емоционалном валенцом.

6.2.2.1. Највећим бројем глагола вербалне експресије усмерене ка другоме означава се процес изазивања непријатних емоција или се њима указује на непожељне или неприхватљиве особине (понашање) другога. У питању су глаголи са доминантном негативном емоционалном валенцом.

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ
вербална експресија – <i>ка другоме</i> (негативна емоционална валенца)
<i>беснеџи</i> (на кога), <i>џсовати</i> , <i>замериџи</i> (некоме нешто), <i>џрекориџи</i> (некога), <i>вређаџи</i> , <i>задиркиваџи</i> , <i>ругаџи се</i> , <i>смејаџи се</i> (коме) и др.
Овај је био код куће, бјеснио управо на жену, што му је ... при глачању ... пригорјела празничне хлаче (Цес. 5, 235). Ти иза зида псујеш, а пред њим дрхтиш као јасика (Јонке, РМС). Болно, једва чујно, у пригушеном јецању вапију за милост (Вукас. М., Звезда 4, 27). Огњен му је данас пред свима замерио што пуши на раду (Марк. Р. 1, 119). Горко ме је прекорио што се нисам трудио око те красне појаве (Шкроб 3. 1, РМС). И молио се за оне, кои га вређаю и пакосте му (Михаил 1, 130). Задиркују [деца] Миша, називајући га копилетом (Ћоп. 5, 16). Не зна кад се фратри с њим ругају а кад озбиљно говоре (Андрић, РМС). Било је и ... сељака ... који су се ... слатко смејали на рачун газда-Антин (Доман., РМС).

Табела 3

6.2.2.2. Посебну групу чине глаголи којима се означава специфичан начин изазивања у другоме емоција са доминантном позитивном емоционалном валенцом, тако што се емоционална експресија реализује кроз међудејство телесног и вербалног изражавања. Њих смо назвали глаголима *џтелесно-вербалне* експресије.

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ
телесна експресија – <i>ка другоме</i> (позитивна емоционална валенца)
<i>додворавајти се, додворијти се, удварајти се,</i> <i>умиљавати се, засмејавати се, хвалијти</i> и др.
Помисли одма: добар почетак, те јој се стаде што већма може додворавати (Рув. К. 1, 87). Хоће да је растресе, да је забави, да јој се додвори (Бег. М. 9, 32). Стао [је] облетати око Љубице и удварати јој се као какав ... кавалер (Ранк. С., РМС).

Табела 4

Глаголи *додворавајти се* и *додворијти се* означавају скуп свесних, интенционалних активности субјекта, помоћу којих он настоји да стекне наклоност и пажњу жељеног објекта. Слично значење придобијања љубави, *наклоносјти* и *нежносјти* имају глаголи *удварајти се* и *умиљавати се*.

Основно обележје глагола *вербалне* експресије јесте то што је вербална компонента обавезна за реализацију глаголског значења. Код глагола типа *јајтијти*, *боловајти* и *шуговајти* субјекат је *доживљавач* емоције. Он их може испољавати телесно, вербално или физиолошки (нпр. *снуждијти се, кукајти, јадајти, йлакајти* и сл.), а може их доживљавати у себи, не исказујући их ни на који начин. За разлику од њих, када је емоционална експресија усмерена *ка другоме*, вербална компонента је доминантна, што значи да се без ње радња означена емоционалним глаголом не може извршити. То су глаголи типа: *вређајти, грдијти, задиркивајти, ругајти се* и др.

Када се у анализу укључе фактори *инјенционалносјти* и *шеличносјти*,⁶ код датих глагола могу се уочити одређене семантичке специфичности. На пример, глаголима *вређајти* и *грдијти* означава се процес изазивања непријатне емоције у другоме, која се јавља као последи-

⁶ Интенционалност подразумева особину човека да *сјроведе* одређену акцију с намером. То је специфично психичко стање усмерености ка одређеном следу догађаја или ситуацији (према Мекингајер–Вудраф Смит 1989: 148). Појам *инјенције* (интенционалности) у вези је са апстрактним концептима као што су *жеља, идеја, штежња, циљ, намера* и сл. У том смислу, дати појам могуће је сместити и разумети у оквирима шире семантичке категорије коју П. Пипер назива *категоријалним комјлексом каузативносјти* (Пипер 2005: 786).

ца вербалног понашања субјекта-изазивача. Ипак, разлика међу њима заснована је на постојању, односно непостојању *намере* субјекта да у другој изазове непријатну емоцију. У глаголу *вређајџи* препознајемо интенцију, тј. намеру да се у другој изазове *сџид* или *јонижење*. Због тога се значење глагола *вређајџи* може дефинисати као *јроцес намерног вербалног изазивања у другој осећања ниже вредносџи, сџида, јонижења и срамојџе*, где је једини и основни циљ – *увреда*. Глагол *грдијџи* не садржи намеру да се у другој изазове осећање понижности и срамоте. Датим глаголом описује се ситуација у којој субјекат (обично изневерених очекивања) вербално исказује своје негодовање. У типичној ситуацији не постоји директно вређање личности објекта, односно не постоји намера да се други осрамоти или понизи.

6.3. *Физиолошка експресија*. Трећу групу представљају глаголи *физиолошке* емоционалне експресије, којима се означавају физиолошке реакције организма на одређене емоционалне промене (у виду *јлакања, смејања* и *ојшџе узбуђеносџи* организма). Глаголи физиолошке експресије означавају манифестацију унутрашњег емоционалног стања субјекта. У питању су глаголи којима се означавају несвесне емоционалне реакције организма на одређене стимулусе-изазиваче. Наша језичка грађа броји 18 таквих глаголских сублексема, различитих емоционалних валенци.

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ
физиолошка експресија
<i>јлакајџи, зајлакајџи се, расјлакајџи се, смејајџи се, насмејајџи се</i> и др.
Зајецао сам и још и сад плачем (Горан, РМС). Његова се жена заплака од радости (Доман. 5, 179). Знала [је] да ће се расплакати (Торб. Ј. 1, РМС). Мехмед-паша је прекинуо читање смејући се слатко (Андрић, РМС). Весело се и мило насмијала Сока (Јер. 3, 5).

Табела 5

Глаголи физиолошке експресије обухватају оне којима се означавају физиолошки процеси плакања (*јлакајџи, зајлакајџи, расјлакајџи се* и др.), смејања (*смејајџи се*) или опште физиолошке промене (*дрхџајџи, најежџи се, јресџи се, јрнујџи, уздрхџајџи* и *усјрнујџи*).

Глаголи са значењем *илакања* у основи означавају физиолошку реакцију на неку јаку емоцију (пријатну или непријатну). Њима се, у типичном случају, означава реакција на доживљај *иуге*, иако се може *илакаћи* и од *среће*. Због тога, на основу датих примера закључујемо да, у типичним случајевима, глаголи физиолошке емоционалне експресије означавају, пре свега, две типичне реакције на две примарне емоције – *смех* као реакцију на *радоси* и *илач* као реакцију на *иугу*.

6.4. *Фацијална експресија*. Четврту групу представљају глаголи *фацијалне* емоционалне експресије, који означавају специфичну мимику, тј. покрете мишића лица, којима се изражавају осећања, психолошка стања и различита расположења субјекта. Глаголи фацијалне експресије означавају искључиво манифестацију унутрашњег стања субјекта (фацијална експресија – *из себе*). Наша језичка грађа обухвата 13 таквих глагола, различитих емоционалних валенци.

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ
фацијална експресија
<i>намргодићи се, намршићи се, озарићи се, осмехнући се,⁷ смркнући се</i> и др.
Намргодио се као да ће му киша из чела ударити (НПосл Вук). И очи госпође Видаковићке се сасвим озбиљно намрштише (Сек. 2, 286). Ваља видети каквим се задовољством озари лице тих професора (Нуш. 5, 233). Владика се осмехну ... задовољан (Чипл., РМС). Не приметитише како се Цемино чело смркло (Андрић, РМС).

Табела 6

Од укупног броја глагола фацијалне експресије, 7 глагола има негативну (*дурићи се, намргодићи се, намршићи се* и др.), 3 глагола неутралну (*збланући се, зачудити се и њрочудити се*) и 3 глагола позитивну (*озарићи се, нежити се и осмехнући се*) емоционалну валенцу. У овој групи су, као и у претходној, доминантни глаголи којима се изражавају непријатне емоције.

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА. Једно од важних обележја људских емоција јесте њихово *испољавање*, односно *изражавање*. У нашем

⁷ Мишљења смо да, за разлику од *смејања*, као типичне физиолошке реакције људског организма, *осмехивање* укључује намеру да се другоме пошаље информација о симпатијама према њему, прихватању његове личности или одобравању неке његове особине или идеје. Због тога, *осмехивање* представља, пре свега, фацијалну експресију, која се од стране реципијента доживљава визуелно.

истраживању бавили смо се речима које означавају емоције, и то глаголским сублексемама којима се описују различите врсте емоционалне експресије. Наша језичка грађа показала је да постоје четири основна типа емоционалне експресије – *тјелесна*, *вербална*, *физиолошка* и *фацијална*, која су дефинисана начином на који се одређена емоција манифестује.

Класификацију емоционално-експресивних глагола заснивамо на параметрима типа емоционалне експресије и емоционалне валенце. Од укупног броја глагола којима се означава емоционална експресија, најзаступљенији су глаголи којима се означавају *тјелесна* и *вербална* експресија, који у укупном броју глагола имају заједнички удео од преко 80%.

ТИПОВИ ЕМОЦИОНАЛНЕ ЕКСПРЕСИЈЕ			
тјелесна	вербална	физиолошка	фацијална
70	67	18	13
41.4%	40.2%	10.6%	7.7%

Табела 7

Ако се узме у обзир емоционална валенца, глаголи се разликују по томе да ли се њима означава манифестација емоције са *позитивном*, *негативном* или *неутралном* валенцом. Анализа грађе показала је да је заступљеност глагола којима се означава емоционална експресија са *негативном* емоционалном валенцом duplo већа у односу на глаголе са *позитивном* и *неутралном* емоционалном валенцом (68.6% према 31.2%).

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ		
емоционална валенца		
позитивна	негативна	неутрална
28	115	25
16.5%	68.6%	14.7%

Табела 8

Дакле, наши језички подаци показују да се највећим бројем емоционално-експресивних глагола најчешће означавају манифестације емоција које имају *негативну* емоционалну валенцу. Ако се посматрају одвојено, удео глагола којима се описују *позитивна* или *неутрална* емоционална експресија готово је занемарљив у односу на доминантну

негативну емоционалну експресију. Због тога, анализа глагола којима се означавају различити облици емоционалне експресије показује да *човек испољава*, пре свега, *емоције које припадају доменима њуге, страха и љутиње*.

Емоционално-експресивни глаголи морају се посматрати као континуум у којем постоје значајна преклапања. Узмимо за пример глаголе *фацијалне* експресије. Мада је у фокусу људско *лице*, постоје и телесне промене које су чести пратиоци фацијалне мимике, а тичу се, пре свега, држања и положаја тела. Глаголом *смркнути се* означава се *добивање смркнутог, мрачног изгледа*, који се, првенствено, односи на лице, али се уз то обично јавља и погуреност, савијеност тела. Даље, вербална компонента присутна је у многим случајевима телесног испољавања емоције, дакле не као доминантна, већ као пратећа компонента.

Постоје случајеви у којима сама глаголска реч није довољна за одређивање доминантне емоционалне валенце која се њоме означава, због чега је важно разумевање ширег реченичног, односно језичког контекста (нпр. да ли је неко *илакао* од *њуге* или од *среће*). Ипак, ако бисмо морали без ширег контекста да одредимо које је глаголско значење у питању, рекли бисмо да се глаголом *илакати* типично означава испољавање *њуге*, док се глаголом *беснети* типично означава испољавање *љутиње*.

Нејасне границе и међусобна преклапања експресивних показатеља основни су разлози због којих је тешко недвосмислено дефинисати одређену емоционалну експресију као искључиво *телесну*, *вербалну*, *физиолошку* или *фацијалну*, јер се оне, најчешће, манифестују као скуп повезаних, симултаних експресивних компонената свеукупног понашања особе који одређену емоцију испољава.

ИЗВОРИ

- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, 1–6, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–21. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.

ЛИТЕРАТУРА

- Аверил 1980: James R. Averill, A constructivist view of emotion, u: R. Plutchik, H. Kellerman (ur.), *Emotion: Theory, research and experience*, vol. 1, New York: Academic Press, 305–339.

- Аверил 1985: James R. Averill, *The social construction of emotion: With special reference to love*, у: К. J. Gergen, К. E. Davis (ur.), *The social construction of the person*, New York: Springer-Verlag, 89–109.
- Апресјан 1995: Юрий Д. Апресян, *Интегрално описанье языка и системная лексикография, Избранные труды*, том II, Москва: Языки русской культуры.
- Арнолд 1960: Magda V. Arnold, *Emotion and Personality. Psychological Aspects*, vol. 1, New York: Columbia University Press.
- Бабенко 1989: Людмила Г. Бабенко, *Лексические средства обозначения эмоций в русском языке*, Свердловск: Издательство Уральского университета.
- Васильев 1981: Леонид М. Васильев, *Семантика русского глагола*, Москва: Высшая школа.
- Вјежбицка 1972: Anna Wierzbicka, *Semantic primitives*, Frankfurt: Athenäum-Verl.
- Вјежбицка 1992: Anna Wierzbicka, *Defining emotion concepts*, *Cognitive science* 16, 539–581.
- Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемја и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Дарвин 1872/1965: Charles Darwin, *The expression of the emotions in man and animals*, Chicago: University of Chicago Press.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Екман 1973: Paul Ekman, *Cross-cultural studies of facial expression*, у: Paul Ekman (ur.), *Darwin and facial expression: A century of research in review*, New York: Academic Press, 169–222.
- Екман 1999: Paul Ekman, *Basic emotions*, у: T. Dalgleish, M. Power (ur.), *Handbook of Cognition and Emotion*, John Wiley and sons Ltd, 45–60.
- Зажонц 1980: Robert B. Zajonc, *Feeling and thinking: Preferences need no inferences*, *American Psychologist* 35, 151–175.
- Изард 1977: Carroll E. Izard, *Human emotions*, New York: Plenum Press.
- Кевечеш 1990: Zoltan Kövecses, *Emotion concepts*, New York: Springer-Verlag.
- Кевечеш 2000: Zoltan Kövecses, *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Кликовац 2006: Duška Klikovac, *Semantika predloga*, Београд: Filološki fakultet.
- Крофт 1993: William Croft, *Case marking and the semantics of mental verbs*, у: James Pustejovsky (ur.), *Semantics and the lexicon*, Netherlands: Springer, 55–72.
- Левенсон 1992: Robert W. Levenson, *Autonomic nervous system differences among emotions*, *Psychological Science* 3, 23–27.
- Левин 1993: Beth Levin, *English verb classes and alternations. A preliminary investigation*, Chicago: University of Chicago Press.

- Левин–Рапапорт-Ховав 2005: Beth Levin, Malka Rappaport Hovav, *Argument Realization*, Research Surveys in Linguistics Series, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ле Ду 1996: Joseph LeDoux, *The emotional brain*, New York: Simon & Shuster.
- Лерд–Бреслер 1990: James D. Laird, Charles Bresler, William James and the mechanisms of emotional experience, *Personality and Social Psychology Bulletin* 16, 636–651.
- Мекинтајер – Вудраф Смит 1989: Ronald McIntyre, David Woodruff Smith, Theory of Intentionality, у: Jitendranath Mohanty, William R. McKenna (ur.), *Husserl's Phenomenology: A Textbook*, Washington D.C.: Center for Advanced Research in Phenomenology and University Press of America, 147–179.
- Миленковић 2015: Ана Миленковић, Семантичке улоге доживљавача и изазивача емоције у значењској структури емоционалних глагола у српском језику, *Наш језик* XLVI /3–4, 23–38.
- Миленковић 2017: Ана Миленковић, *Семантичка и њиворбена анализа глагола којима се означавају осећања у савременом српском језику*, докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Миливојевић З. 2007: Zoran Milivojević, *Емоције*, Novi Sad: Psihopolis Institut.
- Миливојевић Н. 2017: Наташа Миливојевић, О структури и класификацији конструкција директивног кретања са глаголима стварања звука у српском језику, *Српски језик* XXII, 587–608.
- Ортони и др. 1987: Andrew Ortony, Gerald L. Clore, Mark A. Foss, The referential structure of the affective lexicon, *Cognitive science* 11, 341–364.
- Ортони–Тарнер 1990: Andrew Ortony, Terence Turner, What's basic about basic emotions?, *Psychological Review* 97/3, 315–331.
- Оутли 2005: Kit Outli, *Емоције. Кратка историја*, Београд: CLIO.
- Оутли–Џонсон-Лерд 1987: Keith Oatley, P. N. Johnson-Laird, Towards a cognitive theory of emotions, *Cognition & Emotion* 1, 29–50.
- Пипер 2005: Предраг Пипер, Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика, у: Пипер и др. 2005, 575–982.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременог српског језика. Просја реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад:– Матица српска.
- Плучик 1980: Robert Plutchik, *Emotion: A psychoevolutionary synthesis*, New York: Harper and Row.
- Поповић 2003: Љубомир Поповић, Интегрални реченични модели и њихов значај за лингвистички опис и анализу корпуса, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 31/1, Београд, 201–220.
- Принц 2004: Jessie Prinz, Which emotions are basic?, у: D. Evans, P. Cruse (ur.), *Emotion, evolution, and rationality*, Oxford Univeristy Press, 1–19.
- Роузман 1991: Ira J. Roseman, Appraisal determinants of discrete emotions, *Cognition and Emotion* 5, 161–200.

- Соломон 2008: Richard Solomon, *The Philosophy of Emotions*, у: M. Lewis, J. Haviland-Jones, L. Feldman Barrett (ur.), *Handbook of Emotions*, New York, London: The Guilford Press, 3–16.
- Фер–Расел 1984: Beverley Fehr, James A. Russell, Concept of emotion viewed from a prototype perspective, *Journal of Experimental Psychology* 113/3, 464–486.
- Фрајда 1986: Nico H. Frijda, *The emotions*, New York: Cambridge University Press.
- Хохман 1966: George W. Hohmann, Some effects of spinal cord lesions on experienced emotional feelings, *Psychophysiology* 3, 143–156.
- Џејмс 1884: James William, What is an Emotion?, *Mind* 9/34, 188–205.
- Шавер и др. 1987: Phillip Shaver, Judith Schwartz, Donald Kirson, Cary O'Connor, Emotion knowledge: Further exploration of a prototype approach, *Journal of Personality and Social Psychology* 52, 1061–1086.
- Шаховски 1987: Виктор И. Шаховский, *Категоризација емоциј в лексико-семантичкој систему језика*, Воронеж: Изд-во Воронежског универзитета.
- Шевалије-Скољников 1973: Suzanne Chevalier-Skolnikoff, Facial expression of nonhuman primates, у: Paul Ekman (ur.), *Darwin and facial expression*, New York: Academic Press, 11–89.
- Шепер 1987: Klaus R. Scherer, Toward a dynamic theory of emotion: The component process model of affective states, *Geneva Studies in Emotion and Communication* 1, 1–98.
- Шепер 1998: Klaus R. Scherer, Appraisal theories, у: T. Dalgleish, M. Power (ur.), *Handbook of cognition and emotion*, Chichester, UK: Wiley, 637–663.
- Шепер 1999: Klaus R. Scherer, On the sequential nature of appraisal processes: Indirect evidence from a recognition task, *Cognition and Emotion* 13, 763–793.

Ana V. Milenković

VERBS OF EMOTIONAL EXPRESSION (THE ROLE OF LANGUAGE IN EXPRESSING EMOTIONS)

S u m m a r y

The paper analyzes verbs which denote different forms of emotional expression. These so-called *emotional-expressive* verbs describe four basic types of emotional expression: *bodily*, *verbal*, *physiological* and *facial*. The research is based on a corpus of 168 verbs, and proposes a classification based on two parameters: the type of emotional expression and the emotional valences (*positive*, *neutral* and *negative*). Linguistic analysis of our language data shows that the largest number of *emotional-expressive* verbs denote the *bodily* and *verbal* manifestation of emotions

with a negative emotional valence. Humans typically express emotions which belong to the emotional domains of *sadness*, *fear* and *anger*.

Keywords: emotions, emotional expression, verbs of emotional expression, emotional valence, types of emotional expression.